

תשובת היחיד ותשובת הרבים

בסדר הוידוי של יום הכיפורים שתקנו רבותינו וכן בסדר הוידוי הכלול בסליחות ובתחנון, מוצאים אנו שלשון הוידוי נאמר בלשון רבים, אפילו כשהוא נאמר מפי יחיד – לא רק לשליח הציבור אלא גם לכל אחד ואחד מישראל. שכך אנו מתודים בלשון רבים בוידוי זוטא: "אשמנו, בגדנו, גזלנו וכו', אבל אנחנו ואבותינו חטאנו וכו'" בלשון רבים, וכך גם בוידוי רבא שנקרא (שם) וידוי הגדול שבסוף תפילת העמידה: "על חטא שחטאנו לפניך – על חטאים שאנו חייבים". אף כאן גם מפי היחיד, נאמר הוידוי בלשון רבים, אפילו בתפילה של לחש.

אמנם בלשון חכמים שתיקנו לגבי וידוי היחיד החוזר בתשובה, אם במשך כל ימות השנה ואם ביום הקדוש – יום הכיפורים, מצינו גם לשון יחיד וגם לשון רבים.

*

בגמ' מס' יומא פ"ז ב: "ת"ר מצות וידוי, ערב יו"כ עם חשכה, אבל אמרו חכמים: יתודה קודם שיאכל וישתה וכו' ואע"פ וכו' לאחר שיאכל וישתה, ואע"פ שהתודה ערבית, יתודה שחרית, שחרית יתודה במוסף, במוסף יתודה במנחה, במנחה יתודה בנעילה, והיכן אומרו יחיד אחר תפילתו ושי"ץ אומרו באמצע". עכ"ל הברייתא. שואלת הגמ': "מאי אמר? אמר רב: אתה יודע רזי עולם", (הכונה, כנראה לנוסח הידוע של התפילה, הקודמת לוידוי הגדול שנאמר במנחה של ערב יום הכיפורים וכן ביוה"כ עצמו בשחרית ובמוסף ובמנחה) ומתחילה: "אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי – אתה חופש חדרי בטן ובוהן כליות ולב אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך ובכן יהי רצון מלפניך, שתסלח לנו על כל חטאותינו ותמחל לנו על כל עוונותינו, ותכפר לנו על כל פשעינו" ואח"כ הפיוט של "על-חטא" בא"ב כפול בנוסח המקובל אצלנו. כפי הנראה היה נוסח זה ידוע כבר בימי רב, ואחד החוקרים הגדולים ר' זאב יעבץ זצ"ל, מציע שרב הוא מחברו או מסדירו. "שמואל אמר: ממעמקי הלב" – כנראה נוסח שאבד מאיתנו. הרא"ש גורס בדברי שמואל (רא"ש שם: יומא ח' י"ז): "אתה מבין תעלומות לבי", כמו הנוסח הקרוב לפיוט שבמנהג אשכנז אומרים אותו בליל יוה"כ – והמסתים בפסוקים הנאמרים בכל הקהילות: "שמך מעולם עובר על פשע

שועתנו תאזין בעמדנו לפניך בתפלה, תעביר על פשע, לעם שבי פשע תמחה פשעינו מנגד עיניך" ואח"כ נוסח על חטא וכו'. "ר' לוי אמר: ובתורתך כתוב לאמר: כהיום הזה יכפר עליכם וכו' ור' יוחנן אמר: ריבון העולמים לא על צדקותינו וכו', ר' יהודה אמר: כי עונותינו רבו מלמנות וחטאותינו עצמו מלספר" – גם זו תפילת וידוי בנוסח של רבים. אמנם: "רב המנונא אומר: אֶלְקֵי עַד שֶׁלֹא נִוצַרְתִּי אִינִי כְדָאֵי וְעִכְשָׁיו שְׁנוּצַרְתִּי כְאִילוֹ לֹא נִוצַרְתִּי" וכו'. עד סוף הנוסח הנכלל אצלנו בתפילות שמונה עשרה גם במשך כל השנה: "יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד ומה שחטאתי מחוק ברחמך אבל לא ע"י יסוריך" – ואכן הגמ' בעצמה מצינת: "והיינו וידויא דרבא דכל שתא", זהו הוידוי שהיה האמורא רבא אומר בכל השנה, (ברכות י"ז א). והוא הוא וידוי דרב המנונא זוטא ביום הכיפורים (שם).

עוד שם בגמ': "אמר מר זוטרא לא אמרן אלא דלא אמר: "אבל אנחנו חטאנו" אבל אמר: "אבל אנחנו חטאנו" (וזהו הלשון שאנו אומרים, יש שמוסיפים "ואבותינו" בסליחות ובתפילה לפני נוסח הוידוי של אשמנו בגדנו גזלנו וכו'). – שוב לא צריך, "ואמר בר המדורי: עומד הייתי לפני שמואל והיה יושב (כדין חזרת השי"ץ) וכאשר הגיע שליח הציבור ואמר: "אבל אנחנו חטאנו" קם מיקם – קם ועמד אמר: שמע מינא: עיקר וידוי הוא". בנוסח הרמב"ם מובא: "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו", ובעל ערוך השלחן כותב הנימוק או המקור מוידוי של דוד (תהילים קו): "חטאנו עם אבותינו" וכן בדניאל פ"ט פסוק ט"ז: "ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה" וכך פשט המנהג בנוסחי ספרד ותימן וכן במחזור רומי לומר: "אנחנו ואבותינו חטאנו".

מן העובדא שדברי מר זוטרא והמעשה שהי' עם בר המדורי לפני שמואל, מובאים בסוף הסוגיא ושמואל עצמו למרות שלו היה נוסח אחר בוידוי-הגדול שלו, קם ממקומו כשהגיע שליח-הציבור למילים: "אבל אנחנו חטאנו", הסיקו רבים מרבותינו שכך היא ההלכה: שזהו עיקרו של וידוי. כך מביא הר"ף להלכה ורבינו ניסים גאון מוסיף: "מהא שמעינן שחייב אדם לומר את הוידוי מעומד ושהצבור חייב לאמרו עם השי"ץ".

על כל פנים, כל הנוסחאות שהזכרנו פרט לאחד שנזכר בנוסחו של האמורא רבא לכל השנה, ולרב המנונא ליום-כפור ועוסק בלשון יחיד: "אלקי עד שלא נוצרתי" – הרי כל יתר הנוסחאות כולל עיקרו של הוידוי – כולם נאמרים בלשון רבים.

אמנם בירושלמי יומא פ"ח ז', מובא נוסח וידוי בלשון יחיד כדלהלן: "רבנו חטאתי ומירע עשיתי, ובדעת רעה הייתי עומד, ובדרך רחוקה הייתי מהלך וכשם שעשיתי איני עושה. יהי' מלפניך ד' אֶלְקֵי שֶׁתִּכְפַּר לִי עַל כָּל פְּשָׁעֵי וְתִמְחֹחַ לִי עַל כָּל עֲוֹנוֹתַי וְתִסְלַח לִי עַל כָּל חֲטָאתַי". הרי וידוי בנוסח אישי של יחיד עם ההדגשה על: "ובדרך רחוקה הייתי מהלך". הביטוי נפלא למצבו של אדם שהתרחק מדרכי היהדות ורוצה לחזור בתשובה – ואח"כ נוסח של התחיבות להבא: כשם שעשיתי – איני עושה. שהוא מתנאי התשובה כידוע: קבלה להבא.

מענין שמיד אחרי זה בירושלמי, מובאת מחלוקת ר' יהודה בן בתירא הסובר: שהמתודה צריך לפרוט מעשיו ור' עקיבא הסובר: שאינו צריך לפרוט מעשיו – על כל פנים לא מובא כלל לשון רבים בוידוי שבירושלמי.

תשובת היחיד ותשובת הרבים

קפז

נשאלת השאלה: מה טעמו של נוסח הוידוי הנהוג כעת בכל ישראל ושהוא מיסודם של חכמי בבל ומקורו הראשון בסידור רב עמרם גאון, המתחיל ב"אלקינו ואלקי אבותינו תבוא לפניך תפילתנו" וכו', "אתה יודע" וכו', "ובכן יר"מ ה' או"א שתמחול לנו" וכו', "על חטא שחטאנו" וכו', "על חטאים שאנו חייבים עליהם, על הגלויים ועל הנסתרים" וכו' ואח"כ "אלוקי עד שלא נוצרתי איני כדאי". בכל הנוסח שאצלנו במחזורים, והוא כולו בלשון רבים, כנוסח רוב האמוראים שבבבלי, אכן: "אלקינו ואלקי אבותינו" – זו היא פתיחה לעיקר הוידוי שהוא: "אבל אנחנו חטאנו" – והנוסח הראשון היה כבפסיקתא: "אבל אנחנו חטאנו, עוינו, הרשענו, פשענו, מרדנו, ומרינו וסרנו ממצותיך וממשפטיך ולא שוה לנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו – כי אמת עשית ואנחנו הרשענו" ואח"כ האריכו אותו לשלשלת ודויים על סדר א"ב ישר, כפול, ומשולש כמנהגנו – מנהג הגדולים והקהלות לענין הוידוי.

השאלה הנשאלת: מדוע נעלם לשון היחיד. באמת הנושא מופלא ונפלא. לכאורה, הוידוי הוא ענין אישי וחובה על כל יחיד ויחיד ששב ומתודה – ומדוע שינו אותו וכללו אותו בלשון רבים.

מענין לציין שרבינו הרמב"ם מביא בענין הוידוי – תחילה את הוידוי של החוזר בתשובה, בלשון יחיד, יחד עם כל ההלכות של יחיד החוזר בתשובה ורק הוידוי שבתפילה נאמר ע"פ הרמב"ם בלשון רבים, וכך מצינו ברמב"ם ה' תשובה פ"א ה"א: "כיצד מתודין – אומר: אנא ד' חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה". וזהו עקרו של וידוי. אח"כ בפרק שני של הלכות תשובה כשהוא עוסק בה' יום הכיפורים, כותב רבינו הרמב"ם בהלכה ז': "יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והיא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות וכו'" ואח"כ: "והיכן מתודה: יחיד אחר תפילתו ושליח ציבור באמצע תפילתו בברכה רביעית". ואח"כ בהלכה ח' כותב הרמב"ם: "הוידוי שנהגו בו כל ישראל: אבל אנחנו חטאנו כולנו, והוא עיקר הוידוי". בעל הלח"מ מפרש: "שחטאנו לאו דוקא בלבד, אלא כמו בלשון הוידוי של יחיד, יש להוסיף כאן: עוינו פשענו – כדלעיל".

על כל פנים נראה שמדברי הרמב"ם, ברורה ההבחנה בין וידוי של יחיד בכל ימות השנה – שאז אומר בלשון יחיד כנוסח המובא בסוגית יומא דף ל"ו – ואילו כשמגיעים ליום הכיפורים – אותו מגדיר הרמב"ם: "זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל" – שם הלשון הוא בלשון רבים, כנוסח המובא במס' יומא בפ' יום הכיפורים.

נחזור ונעיין בסוגית אמר להם הממונה, דף ל"ו, שם אנו מוצאים על דברי המשנה, המביאה את נוסח הוידוי של כ"ג ביום הכיפורים – הוידוי הראשון הפרטי על פרו: "אנא השם עויתי ופשעתי חטאתי לפניך אני וביתי – אנא ד' כפר נא לעוונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ופשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי, ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם וכו'" – מביאה הגמ' את הברייתא העוסקת בעבודתו של הכ"ג: "כיצד מתודה, ר"מ אמר: עויתי פשעתי וחטאתי וחכמים אומרים: עוונות – אלו הזדונות, פשעים אלו

המרדים, חטאות אלו השגגות". וסוברים שהסדר: "חטאתי" קודם ואח"כ "עויתי פשעתי", מתודה מן הקל אל הכבד — אמנם לנושא שלנו חשובים המקראות שהברייתא מביאה: "וכן בדוד הוא אומר: "חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו", וכן בשלמה הוא אומר: "חטאנו והרשענו מרדנו" וכן בדניאל הוא אומר: "חטאנו והעוינו והרשענו ומרדנו" — הלשון אצל דוד, שלמה ואפילו דניאל נאמרת בלשון רבים.

הרא"ש מסכם כאן בסוגית וידוי על תפלת יום הכפורים את השיטות לגבי כה"ג ומציין את המסקנא שהרי"ף פוסק כחכמים — וכך פוסק בעל הלכות גדולות, ורב פלטי גאון ורבינו חננאל ז"ל ובתורת כהנים גם כן כותב כרבנן — אבל רב סעדיה פסק כרבא — כמו שנראה שם בגמ': "ההוא דנחת קמי' דרבא ועבד כר' מאיר". זאת אומרת: שהקדים עוינו לפשענו, חטאנו — "א"ל כר"מ סבירא לי דכתיב בספר אורייתא דמשה — בפסוק שכתוב לגבי השעיר המשתלח: "והתודה עליו את כל עוונות בני-ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם" (ויקרא ט"ז) וכן במשה הוא אומר: "נושא עוון ופשע וחטאה" — וכן פסקו הרי"ף גיאת ובעל העטור והביאו ראייה: "מדשתק ליה רבא לההוא דנחת קמיה ש"מ קיבלה והלכה כרבא דהוא בתראה" — ומסיק הרא"ש: "ונהיגי עמא כרבנן".

הרא"ש מתכוון לנוסח שבמחזור, לגבי סדר העבודה של הכה"ג ביום הכפורים המובא בגמ', רבא אמר וכו', כמו שמפרש רש"י שם, וכפי שיסדו הפיטנים יוסי בן יוסי ב"אתה כוננת" ועוד, וכך גם בסדר המקובל באשכנז "אמיץ כח", לר' משולם בר' קלונימוס ממגנצא.

אמנם, עדיין צריכים אנו למודעי, מדוע בנוסח של כה"ג יש קודם בוידוי שלו וביתו לשון יחיד, וכן בוידוי על השבט ורק בוידוי על השעיר עבור כלל ישראל בלשון רבים: "חטאנו, עוינו ופשענו לפניך" וכו' ואם כן קודם וידוי אישי בלשון יחיד, ואח"כ וידוי בלשון רבים עבור כלל ישראל. נשאלת השאלה: למה שינו חכמים מטבע הלשון של וידוי — וקבעו כל וידוי התפילות של יום הכפורים — בלשון רבים וכאילו מיזגו יחד את התפילה והוידוי של היחיד עבורו ועבור ביתו ועבור כלל ישראל — או לפחות עבור בני קהלתו המתפללים עמו, כפי שסברו כמה אחרונים, וכפי שנברר להלן.

*

נראה לנו כי המפתח להבנת הענין נמצא בדברי הרמב"ם: "יום הכיפורים זמן כפרה לכל — ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לכל ישראל" — לימדנו רבינו שביום הכיפורים, היחיד והרבים מתמזגים וגם וידויו של היחיד נאמר בלשון של רבים — כדי לזכות את הרבים וכדי לזכות על ידם. ענין עמוק גנוז כאן — שיש להזכיר את סוד הסליחה והכפרה של היום הקדוש.

כדי להבין את הדבר — עלינו להגדיר את מהות הוידוי הנאמר בתפילה — שאיננו רק וידוי לצורך קיום המצוה של תשובה וידוי, כדי שתהא התשובה שלמה, אלא גם ואולי בעיקר, חלק מן התפילה הנאמרת בדרך של תחנון ושועה לכפרת עוונות וסליחה ומחילה. כשהוידוי הופך לחלק מן התפלה, בתפילת הרבים, בחזרת הש"ץ בחלק מן הברכה הרביעית — היא ברכת קדושת היום, שבתפילת היחיד היא רק תפילה למחילת עונות: "מחה והעבר

תשובת היחיד ותשובת הרבים

קפט

פשעינו וחסאתנו" ומסתימת: "כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי-ישורון וכו'" ובמטבע שטבעו חכמים בברכה: "מלך מוחל וסולח לעוונותינו ולעוונות עמו בית-ישראל" – הרי, גם כשמצטרף אליה הוידוי, הן וידוי של יחיד הנאמר בסוף התפילה – וביחוד וידוי של שליח הציבור בשם כל היחידים שנאמר בברכה הרביעית – הכרחי שיאמר בלשון רבים – גם כדי שישתלבו תפילתו ווידויו בשפת הברכה הכללית, הנאמרת בשביל כלל ישראל, וגם כדי שתעלה התפילה לרצון – בהיותה תפילת-רבים, תפילת הציבור.

על כן, גם בתפילה של לחש הנאמרת מפי היחידים, כדי להסדיר את תפלתו של שליח-הציבור המוציאם ידי חובתו, גם היא נאמרת בלשון רבים. כידוע, ביחוד נאמר דין זה של תפילת היחיד, שאינה אלא הכנה לתפילת הציבור – חזרת הש"ץ, שמוציאתו ידי חובתו, לגבי ר"ה ויום הכיפורים. כמו שאנו מוצאים במסכת ר"ה, מחלוקת רבן גמליאל וחכמים, לגבי חובת תפילת העמידה ביחיד וביציבור בכל ימות השנה, (ע"י רמב"ם בפיה"מ שם) וגם לגבי הימים הנוראים – ר"ה ויוה"כ. שכך שנינו במשנה בסוף ר"ה (ראה שם כל הסוגיא ר"ה, ל"ה, א'): "כשם ששליח ציבור חייב, כך כל יחיד ויחיד חייב, רבן גמליאל אומר: שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתו". ובגמ' שם: "תניא: אמרו לו לרבן גמליאל: לדברך, למה ציבור מתפללין, אמר להם: כדי להסדיר שליח ציבור תפלתו וכו'". ושם בגמ' דברי אמוראים שנחלקו בענין מודים חכמים לר"ג או הלכתא כר"ג, ומסקנת הסוגיא מפי של ר' אבא: "מודים חכמים לר' גמליאל בברכות של ר"ה ויוה"כ והלכה כר"ג), מכלל דפליגי בכל ימות השנה", ועוד במסקנת הסוגיא: "פוטר היה רבן גמליאל אפילו עם שבשדות". והרי"ף מפרש: "דקאי על ר"ה ויום הכיפורים אם הם אנוסים ואינם יכולים לבוא לבית-המדרש לשמוע ברכותיו של החזן ולומר אחריו אמן – משא"כ אם הם בעיר, שאז אין שליח ציבור מוציאם ידי חובה, אם לא באים לבית הכנסת". ואע"פ שהרמב"ם לא מביא חילוק זה וכפי שמבאר הכסף משנה, רבינו הרמב"ם מפרש: "פוטר היה ר"ג אפילו עם שבשדות, על כל השנה" – והוא פוסק לחלק: שבכל השנה הש"ץ מוציא רק את מי שאינו בקי, אבל בר"ה ויוה"כ מוציא גם את הבקיאים ידי חובתם, גם בבית הכנסת.

על כל פנים יסוד התפילה בימים נוראים הוא בציבור, ובלשון רבים, וביחוד בר"ה ויוה"כ, והרי היא כעבודה שבמקדש – שהוא קרבן ציבור ולכן כשתיקנו לומר וידוי בתפלות אלו בחלק מן התפילה, אפי' ביחיד שאומרו בסוף לאחר הברכות – תקנו את הוידוי בלשון רבים, כדי שיתמזג עם התפילה של כלל ישראל.

וידוע מ"ש בס' חסידים סימן תתט"ל: "תקנו בלשון רבים שאילו נתקנו בלשון יחיד נראים כאילו לשוא" – והביא שם דוגמת העבד המתפלל אתה בחרתנו ומר-הנפש – המברך שהחיינו וכדומה. עוד כתב בס' חסידים סי' תשנ"ג: "יש מתפלל על אחרים ונענה, ועל עצמו ואינו נענה והרי אמרו (על פי בבא קמא צב א'): "א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אנשי בהדי הוצא לקי כרבא וכו'".

לולא דמסתפינא, היינו מציעים טעם עמוק ויסודי לחילוק בדעת חכמים: בין כל השנה לר"ה ויוה"כ.

יש תפילה בצבור ויש תפילת הציבור. עיקר התפילה שבכל השנה, היא תפילתו של היחיד המתפלל בציבור של לפחות מנין יהודים, הציבור במקרה זה, הוא סיכום של יחידים שאומרים יחדיו: הקדיש והקדושה וברכו וחזרת הש"ץ – "שאיך דבר שבקדושה פחות מעשרה". אך יש תפילה שהיא תפילת הכלל והיחיד מתכוין לצרף עצמו עם הכלל ולהתמזג בתוכו. משום כך תפילת הציבור בימים הנוראים, היא בעלת מהות אחרת. בימים הנוראים, – הציבור הוא הרבה יותר מאשר סכום של יחידים, הוא מיצג את כלל ישראל: בתקיעות ובברכות ובאמירת הוידוי ובקשת הכפרה.

לשון הכתוב: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני ד' תטהרו". – כולו בלשון רבים, בא ללמדנו שכפרת היחיד ביום-הכיפורים, היא מגדר היותו חלק של ציבור ולא של יחיד. הוא נכלל בכלל ישראל ותשובתו היא תשובת הרבים – כי הוא ממזג עצמו עם כלל ישראל ובזכותם מתקבלת תשובתו ולכן הדברים משולבים עם סוגית הפרסום ברבים. וחילוק שחילקו חז"ל באחד מתרוציהם בין מצוות שבין אדם לחבירו, למצוות שבין אדם למקום – בענין פרסום וצניעות בפרוט העוונות, (יומא, פ"ו, ב). זאת המשמעות העמוקה והפנימית של: "את זאת דרש ר' אלעזר בן עזריה: – וכו' עד שירצה את חבירו" – יסוד העבודה של הוידוי בלשון רבים, בא למזג את הרבים יחד – וזה אי-אפשר לעשותו כל זמן שיש הר ביניהם, מפני דברים שעשו או שאמרו, שהטילו מריבה ביניהם. לכן תנאי לכל עבודת יום-הכיפורים – הריצוי ההדדי – ואז הפרט והכלל עולים בקנה אחד: "ועמד כולם צדיקים".

לא לחינם תקנו רבותינו, להתחיל את תפילת ערב יום הכיפורים: ב"אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" – הצדיק בלשון יחיד, וישרי-לב – הרבים. על פי פירושי רבותינו, סתם: "ישרי-לב" הוא כינוי לכלל-ישראל, בני האבות, שנקראו ישרים. – ומיד אחרי אמירת פסוק זה באה ההתרה להתפלל עם העבריים, כדי ליצור את כלל ישראל, כלל הציבור, שכידוע – הר"ת שלו הוא צדיקים, בינונים ורשעים. בלי זה, בלי שיוצרים מעמד של ציבור, אי אפשר לכלל שיתקיים – ולעבודת יוה"כ שתעשה. לכך מכוון לשונו של הרמב"ם על יום הכיפורים שהוא: "זמן כפרה לכל, ליחיד ולרבים, וקץ סליחה וכפרה, לכל ישראל".

אמנם יש לשון יחיד שהוא כלל. הכוונה לרבים המתמזגים לכלל אחד, ויוצרים מהות אחרת, ישות חדשה. כדברי המדרש תנחומא, פרשת האזינו: "כתוב אחד אומר: "ישא ד' פניו אליך" (במדבר ו', כ"ו), וכתוב אחד אומר: "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד" – עושה תשובה נושא לו פנים, יכול לכל, ת"ל: אליך ולא לאומה אחרת". ראה עוד ויקרא רבה פ' כ"ז: "אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה – אמר הקב"ה: כשושנה זו פורחת ולבה למעלה, כך אתם כשתעשו תשובה, יהא לבכם למעלה, ומקרא מפורש הוא בלשון יחיד: "שובה ישראל עד ד' אלוקיך כי כשלת בעונך" (הושע י"ד, ב").

תשובת היחיד ותשובת הרבים

קצא

זה החילוק המהותי בין תשובת ישראל ותשובת העמים. תשובתן של אומות־העולם תלויה במעשה התשובה שלהם, כאנשי נינוה שבספר יונה, שאנו מפטירים בו ביום־הכפורים במנחה. עליהם נאמר: "השבים מועלת להם תשובה, ואין אלו שאינם שבים נכללים בכלל התשובה". אבל בישראל: תשובה של רבים, מועילה לכל הפרטים, אפילו שאינם שבים. (כך כותב רבינו המבי"ט ומוסיף עוד יסוד: שתשובה מאהבה, שעליה נאמר: "זדונות נעשים לו כזכיות", שייכת רק בישראל).

אכן לענין הוידוי מצאנו מדרש בילקוט שמעוני אות תש"א: "דבר אל בני ישראל וכו'", ישראל מתודים ואין מתודים לא על ידי נכרים ולא על ידי תושבים וכו'". הגרמ"ל שחור זצ"ל, מקשה על כך מדברי בעל כד־הקמח, ערך וידוי, שכותב: שאפילו באומות־העולם הוידוי מכפר, והוא שמצינו אצל אדוני בוק, שנאמר בו: "ויביאוהו ירושלים וימת שם" ודרשו: כיון שהתודה והזכיר את השם יתברך בוידוי – היתה מיתתו כפרתו.

אכן לפי ההגדרה שהצענו במהות הדבר – **תשובת היחיד** – היא בעלת אופי אנושי כללי בינלאומי, וכל אדם שנברא בצלם אלוקים, הוא בכלל התשובה. **תשובת הרבים** – סגולה מיוחדת היא לישראל – בחסדי ד' עלינו ואהבתו אותנו, עצם ההתחברות עם כלל ישראל, מתוך הזדהות פנימית עמוקה, מביאה לידי תשובה שלימה ולידי כפרה, בבחינת: "וכפר אדמתו עמו".

לכן אולי מזכירים בלשון הוידוי: "אבל **אנחנו ואבותינו** חטאנו". לכאורה הדברים תמוהים, למה אנו מזכירים עוונות וחטאי אבותינו, שלכאורה אין זה כבוד ואין זה מן המידה. אלא סוד כמוס וגנוז יש כאן, לעורר את השרשים ולהזכיר לנו זכות אבות, שעשו תשובתם ונתקבלה ברצון לפני הקב"ה, הבוחר בעמו ישראל באהבה.

רבינו בעל נפש־החיים (שער ד', פרק ל"ב) כותב: "ולכן תקנו הראשונים ז"ל, נוסח הוידוי, כדי לעורר שורש העליון של נפשו, אשר היא מקושרת ואחוזה בתורה הקדושה לטהרה ולקדשה".

זה סוד תשובת הרבים שעליה אמרו חז"ל: "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר: "שובה ישראל עד ד' אלוקיך". כסא הכבוד הוא מקור מחצבתם של כל נשמות ישראל הקדושות, המתלכדות יחד – בתשובה, בוידוי ובכפרה של יום־הכיפורים.

אבי מורי הרב הנזיר הקדוש זצ"ל כותב, שהיה רגיל לומר על דברי רבי עקיבא: "אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם" – "כי זה כלל עבודת יום הכפורים כולה, לעורר דבקות של אהבה בכלל ישראל".

על מהות ענין התשובה כתב: "על האהבה יש שערים וספרים וכו'. אך היסוד הוא במוסר הקודש של מרן הרב זצ"ל – **אהבה כוללת** וזה עמוק, עמוק מאד. יהי רצון שנזכה לקצת ממנה – אהבה כוללת, כלל ישראל, כלל האדם, כלל העולם, שכן הוא ממלא כל עלמין,

סובב כל עלמין וממלא כל עלמין, העולם הבא ההולך ובא וכו' וכו'. גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. כבוד – חכמה, לייב נתיבות חכמה. כסא הכבוד – בינה: תרין רעין דלא מתפרשין והבינה כולה לעתיד-לבוא – ההולך ובא וזו מהות ענין התשובה (אור הכפורים, התש"ן עמוד 37-38) ראה עוד שם פרק התפילות ביום הכפורים בלשון רבים (עמוד 43 ואילך).

הגרח"י לוי' זצ"ל, רבה של פרדס-חנה מוסר בשם אאמו"ר זצ"ל על דברי ר' עקיבא: אשריכם ישראל וכו' (ששמעתי אותו חוזר עליו ביום הכפורים בשמחה עצומה): "והוא אמר לי שהמאמר הזה הוא סגולה להחזיר אהבת ישראל בלב האדם וכו'" והוסיף: "נאמר לי בשם מרן הרב זצ"ל, שכל עבודת יום הכפורים, היא להגיע להתרוממות עילאית של אהבת ד', המתבטאת בקריאת "שמע ישראל", שהיא חתימת היום הקדוש – ובכדי להתרומם למדרגה זו, אנו מוכרחים להחדיר בלבנו אהבת-ישראל ולכן אנו מתחילים תפילת יום הקדוש בפסוק: "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" שסופי התיבות שלו: ר' עקיב"ה, שהוא שזכה למדרגה העליונה של אהבת השם ואהבת ישראל". (עיין סנהדרין קי ע"ב ברש"י, ד"ה שבקיה ר"ע לחסידותיה – שרגיל לזכות את ישראל).

האחדות השלימה של כלל ישראל בדבקותו בארץ ישראל, ארץ הקודש, מביאה את כלל ישראל כולו להתעלות אל פסגת הקדושה העליונה בדבקות אמיתית ומכוחה ומתורם כלל ישראל כולו – ומתקיים בו: "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ" – במהרה בימינו, אמן.